

ŠIUOLAIKINĖ REALYBĖ IR UGDYMAS

Valstybės, visuomenės ir asmens pastangų įveikti narkomaniją vienijimas

Eugenijus Nazelskis

Socialinių mokslų (edukologijos) daktaras
Didžioji g. 8/10-10, LT-2001 Vilnius
Tel. 260 02 04

Straipsnyje analizuojamas valstybės, visuomenės ir asmens sutelktų pastangų reikalingumas, siekiant įveikti narkomanijos keliamas grėsmes. Išryškinama jos įveikimo strategija valstybinių uždavinių kontekstu, šeimos, mokyklos ir visuomenės integruotas vaidmuo eliminuojant narkomanijos keliamą grėsmę. Pateikiami narkomanijos įveikimo principai, metodai ir priemonės. Aptariami tyrimo rezultatai, gauti vasaros stovyklose, skirtose jaunimui, nukentėjusiam nuo narkotikų. Tuo siekiama prisidėti prie valstybės politikos, skirtos įveikti narkomaniją, ypač jaunimo tarpe, formavimo.

Problemos aktualumas

Plačiai žinoma, kad narkomanija – tai pavojus kvaishalų vartotojo sveikatai, įvairių nusikaltimų priežastis, nesantarvės ir daugelio žmonių nelaimių šaltinis. Vadinasi, narkomanija pagrįstai laikoma kliuviniu žmonių laimei ir jų santykių darnai.

Maža to, istorija moko, kad narkomanija sukelia daug ir įvairių negatyvių padarinių ne tik patiems narkotikų vartotojams, bet ir sociumui apskritai. Individams ji sukelia: 1) medicininių, 2) socialinių, 3) finansinių, 4) teisiinių padarinių, o visuomenei – ekonominių, sveikatingumo, socialinių-politinių bei teisinių problemų. Taigi iš čia atsiranda minėtų pro-

blemų sprendimo būtinybė ir poreikis ieškoti visuotinai priimtinių narkomanijos įveikimo principų, metodų, priemonių.

Mūsų visuomenėje apie narkomaniją ir jos sukeliamas problemas kalbama vis dažniau ir garsiau. Tačiau skaičiai ir faktai, patvirtinantys narkomanijos plitimo tendenciją, rodo, kad narkomanija mūsų valstybėje sparčiai plinta. 1995 m. 100 tūkst. šalies gyventojų teko turinčiųjų narkotinę priklausomybę 46 atvejai, o 1998 m. jau buvo 77 ligoniai 100 tūkst. gyventojų, 1999 m. šis skaičius pasiekė 88 atvejus, 2000 m. – 95 atvejus 100 tūkst. gyventojų [1; 10]. Vadinasi, remiantis nenuginčijama statistika apie šalyje turinčiųjų narkotinę priklausomybę skaičių, konstatuojama, kad per ketverius metus

(nuo 1995 iki 1999 m.) vien sergančiųjų priklausomybės ligomis beveik padvigubėjo, o tai rodo, jog: 1) narkomanijos grėsmė visuomenėje sparčiai didėja ir progresuoja, 2) nerasta ne tik veiksmingų narkomanų gydymo metodų, bet ir priemonių stabilizuoti padėtį visuomenėje.

Beje, apie tikrąjį narkomanijos mastą šalyje lig šiol kalbėti labai sudėtinga: vieni šaltiniai teigia, kad Lietuvoje jau yra apie 15 tūkst. narkomanų, o Generalinės prokuratūros pažymoje „Nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis medžiagomis, tyrimo būklė 2000 m.“ teigiama, kad, neoficialiais duomenimis, jų yra apie 20 tūkst., o treči šaltiniai nurodo, kad Lietuvoje faktiškai yra apie 30 tūkst. narkomanų [1; 10]. Taigi esame pasiekę tokį lygį, kai narkomanija jau tapo realia nacionalinio saugumo grėsme. Kitaip tariant, šis reiškinys tapo socialine grėsme mūsų tautos identitetui, jai išlikti pasaulio žemėlapyje. Čia verta prisiminti narkomanijos tyrinėtojo, medicinos mokslų daktaro Anatolijaus Berestovo teiginį: „jeigu 7 proc. šalies gyventojų bus įtraukti į narkomaniją, tai jau reikštų šalies etninę degradaciją“ [2; p. 193].

Pagrįstai kyla klausimai: ne tik kodėl narkomanija mūsų šalyje plinta, kur glūdi šio reiškinio nepažabojimo priežastys, bet ir ką pirmiausia reikėtų daryti bent stabilizuoti besiklostančią padėtį. Taigi straipsnio **tikslas** – ne vien aptarti esamą padėtį narkomanijos srityje, bet ir siekti suvienyti bendras pastangas, sukurti reikiamus bendro veikimo principus, metodus ir priemones, kadangi nacionalinio saugumo grėsmės valstybė privalo eliminuoti visomis savo galiomis ir priemonėmis. Šiame straipsnyje keliami **uždaviniai**: a) pagrįsti pastangų vienijimo reikalingumą; b) nustatyti narkomanijos prevenciją valstybinių uždavinių kontekstu; c) ištirti visuomenės vaidmenį ir poziciją narkomanijos stabdymo procese; d) iš-

tirti asmens poziciją kaip esminį veiksnį įveikiant narkomaniją.

Rengiant šį darbą naudoti teoriniai ir empiriniai tyrimo **metodai**: 1) mokslinės literatūros šaltinių, tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų ir poįstatyminių aktų analizė; 2) narkomanų anketinė apklausa; 3) interviu su narkomaneis, jų artimaisiais metodas; 4) sintetinis duomenų vertinimas. Siekiant užsibrėžto tikslo, daromos tokios prielaidos:

- išugdžius kiekvieno mūsų visuomenės nario sąmonėje nepakantą narkomanijai, būtų galima suformuoti žmonių, o ypač jaunimo, negatyvią pažiūrą į narkotikų vartojimą, narkomanijos plitimas šalyje sumažėtų ir visuomenei būtų lengviau ją įveikti;
- sukūrus visuomenėje asmeninės ir socialinės nepakantos atmosferą įvairių kvaišalų platinimui ir vartojimui, įveikti narkomanijos blogybę būtų daug lengviau;
- jeigu visuomenėje būtų tiek nepakantos narkomanijai, kad nebūtų kvaišalų paklausos, nebūtų ir jų pasiūlos. Jeigu kiekvienam pasiūlos bandymui būtų užkirstas kelias teisinėmis ir dorovinėmis priemonėmis, didesnė tikimybė, jog narkomanija pamažu išnyktų;
- jeigu visuomenės narys bus dorovingas ir nepakantus narkotikų vartojimui ir aktyviai, drąsiai, pasiaukojančiai kovos prieš narkomaniją, o šią kovą vertins kaip kito žmogaus gelbėjimą nuo pragaišties, jo gyvybės gelbėjimą, tai nekyla abejonės, kad visuomenei narkomaniją įveikti bus lengviau;
- nelegalių narkotikų vartojimą įveikti būtų lengviau, jeigu būtų ugdomas visuomenės narių teisių ir pareigų vienovės suvokimas.

Taigi vertindami narkomaniją kaip grėsmę nacionaliniam saugumui, darome apibendrin-

mą: grėsmes valstybė privalo eliminuoti visais civilizuotais būdais ir priemonėmis, tačiau tam reikia visos visuomenės susitelkimo, susiklausymo.

1. Suvienytų pastangų reikalingumo pagrindimas

Pateiksime keletą iliustracijų iš įvairių mūsų kasdienio gyvenimo sričių: a) įstatymų leidybos; b) teisėsaugos ir teisėtovkos; c) narkomanijos prevencijos; d) šandienio mokslo indėlio eliminuojant narkomanijos keliamą pavojų; e) visuomenės nusiteikimo narkomanijos ir narkomanų atžvilgiu. Šios iliustracijos, mūsų nuomone, akivaizdžiai rodo esamą padėtį bei pagrindžia būtinybę vienyti pastangas įveikti narkomaniją.

a) Įstatymų leidyba

2002 m. vasario 9 d. įvyko konferencija „Narkomanija – grėsmė nacionaliniam saugumui“, kurią organizavo Lietuvos mokslų akademija, Lietuvos „Žinijos“ draugija, Visuomenės plėtos fondas, Vilniaus pedagoginio universiteto Socialinės pedagogikos katedra. Šioje konferencijoje dalyvavo daugelis visuomenėje plačiai žinomų žmonių (iš jų politikos, mokslo, visuomenės veikėjų). Konferencijos metu buvo pakankamai mokslškai pagrįsta ir įrodyta, kad narkomanija dėl savo masto ir tendencijų, keliamų padarinių – jau yra tapusi nacionalinio saugumo grėsme. Ypač buvo kritikuojamas Nacionalinio saugumo užtikrinimo pagrindų įstatymas, kad jame apskritai nėra paminėta narkomanijos grėsmė. Be to, konferencijoje buvo priimta atitinkama rezoliucija, kreiptasi į Seimą, šalies Vyriausybę. Tačiau Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas nėra papildytas ligi šiol, nors Seime sukurta speciali komisija, ten dažnai kalbama, kad narkomanija yra tapusi grėsme nacionaliniam saugumui, tačiau įstatymas nepakoreguotas, kaip

liaudies išmintis sako: vežimas ir šiandien stovi vietoj.

Taigi kyla pagrįstas klausimas: kas dar turi atsitiikti Lietuvoje, kad įveiktume vangumą, pasyvumą, abejingumą valstybės reikalams, kad pagaliau būtų papildytas vienas iš pagrindinių šalies įstatymų, būtų sukurtas teisinis pagrindas įveikti grėsmę?

b) Teisėsauga ir teisėtovarka

Apie tai, kad narkotikų platinimo vienas iš centrų yra Vilniaus romų taboras, žino, atrod, visi: net šalies Prezidentas, premjeras, miesto meras. Tačiau panašu, kad šis centras kles-tėjo ir klesti ligi šiol. Maža to, apklausiant narkomanus apie „taškus“ ir narkotikų įsigijimo galimybes Vilniaus mieste, paaiškėjo, kad neretai perkantys narkotikus čigonų tabore narkomanai buvo net išpėjami („išsigykit narkotikų su atsarga ir dvi artimiausias dienas nesirodykit tabore, nes bus atliekamos kratos“) ir tai pasitvirtindavo. Todėl pagrįstas klausimas: iš kur narkotikų prekeiviai sužinodavo apie policijos vykdomas akcijas? Beje, tai kartu rodo, kad gerai suderintas narkotikų platinimo mechanizmas.

c) Narkomanijos prevencija

Žinoma, kad narkomanija ypač plinta tarp jaunimo, moksleivijos. Tačiau beveik anekdotu tapo testavimo istorija mokyklose. Testai nupirkti, valstybės lėšos išleistos, o tik paskui keliami klausimai: kas testuos, kaip testuos ir pan., kol pagaliau „išmintingai“ nusprendžiama, kad bus testuojami tik tie moksleiviai, kurie patys to siekia, tarsi jie patys nežinotų, vartoja narkotikus ar nevartoja. Be to, ką daryti, tarkime, jei patikrintų moksleivių testai bus teigiami, t.y. išaiškėjus, jog jie yra narkotikų vartotojai. Šalinti iš mokyklos? bausti? įtikinėti? Tačiau kokių teisiniu pagrindu juos bausti ar taikyti kitokias poveikio priemones? Taigi ką daryti su mokiniais – delikventais, kurių neveikia ne tik mokytojų žodžiai ar motinų aša-

ros? Neatsakius į šiuos ir panašius klausimus, susidaro įspūdis, kad pamiršamos chrestomatinės tiesos, jog ugdytas yra atliekamas pagal tam tikrą socialinį užsakymą ir jam reikalingas teisinis pagrindas.

Šiandien daug valstybinių ir nevyriausybinių organizacijų, besiskelbiančių, jog kovoja su narkomanija, užsiima narkomanų reabilitacija ar jų integracija į visuomenės gyvenimą. Tačiau kas jose dirba, kokia šių žmonių kvalifikacija? Panašu, kad šie klausimai lig šiol lieka be atsako ir nieko per daug nejaudina.

Dar vienas pavyzdys. Tarkime, nieko nestebina, kad aklas negali vairuoti automobilio ar silpnapročiui negalima išduoti leidimo turėti šaunamąjį ginklą. Tad logiškai kyla klausimas: ar narkomanas gali būti mokytoju, gydytoju, teisininku, o jeigu negali – tai kokių teisiniu pagrindu? Tikriausiai nė vienas nenorėtų, kad mūsų vaikus mokytų mokytojas narkomanas, gydytų – gydytojas narkomanas, ar turėti reikalų su teisininku narkomanu.

d) Mokslas ir jo vaidmuo įveikiant narkomaniją

Nuolat kartojama, kad mokslas – šviesa, žmonijos pažangos variklis. Be mokslinio pagrindimo narkomanijos įveikti neįmanoma.

Apskritai kas yra narkomanija? Oficiali narkomanijos samprata pateikiama įstatyme. Lietuvos Respublikos narkologinės priežiūros įstatymo, įsigaliojusio 1997 metais, 2 straipsnio 2 punkte sakoma: „Narkomanija – psichikos liga, kuria suserga asmenys dėl *piktnaudžiavimo* (pabrėž. aut.) narkotinėmis, psichotropinėmis, kitomis psichiką veikiančiomis medžiagomis, pasireiškianti asmens psichinės ir fizinės priklausomybės nuo narkotinių, psichotropinių, kitų psichiką veikiančių medžiagų sindromu bei kitomis neigiamomis medicininėmis ir socialinėmis pasekmėmis“ [3]. Per daug nesigilindami į sampratos turinį, iškelsime keletą klausimų ir pateiksime kelis pastebėjimus.

Pirma: ar iš tiesų priklausomybės priežastis visada yra tik piktnaudžiavimas? O kaip tie žmonės, kurie tampa priklausomi nuo narkotikų, tarkime, dėl blogo gydymo (besaikio vaistų vartojimo) arba dėl smurto, apgaulės – o tai neturi nieko bendra su piktnaudžiavimu. Tad gal reikėtų skirti asmenis, priklausomus nuo narkotikų, ir juos atitinkamai įvardyti priklausomai nuo priežasties, dėl kurios jie tokie tapo? Kita vertus, egzistuoja narkotinės medžiagos, kurias Pasaulio sveikatos organizacija oficialiai priskiria prie narkotinių, tačiau jos visiškai nesukelia priklausomybės (pvz., daugelis haliucinogenų ar toksinių medžiagų) [4, p. 100].

Ar žmogus, pabandęs keletą kartų narkotikų ir nesergąs priklausomybės liga, yra narkomanas? Kaip vadinti žmogų, kuris daugmaž sistemingai vartoja narkotikus, nors dar nėra priklausomybės. Pagaliau kaip pavadinti žmogų, kuris vartoja haliucinogenus, kurie apskritai priklausomybės nesukelia?

Taigi neturime narkomano termino atitikmenų, kurie apibrėžtų narkotikų vartojimo laipsnius, jų tipą. Tarkime, kaip pavadinti asmenį, kuris kvaishinasi haliucinogenais? Ar asmenis, reguliariai rūkančius tabaką, priskirti prie narkomanų, nes nikotinas taip pat narkotinė medžiaga [4, p. 101]; ar laikyti narkomanais tuos asmenis, kurie negali gyventi be alkoholio. Juk sergančiųjų alkoholizmu Lietuvoje yra per 60 tūkst. žmonių [1, p. 10].

Vadinasi, pagrįstai galima teigti, kad daugelis klausimų lig šiol neturi mokslinio pagrindimo ir todėl dažnai įstatymų leidėjas atsiduria tyrėjo padėtyje, kuri ne visuomet sėkminga, kaip ir apibrėžiant narkomanijos sampratą. Todėl sprendžiant su narkomanija susijusiais problemomis būtinas mokslinio potencialo indėlis, pasitelkiant jį kryptingai, o ne spontaniškai.

e) Visuomenės požiūris į narkomaniją

Gana plačiai Lietuvoje nuskambėjo Varėnos narkomanų reabilitacijos centro steigimo istorija, kurios esmė – protestas. Senojoje Va-

rėnoje norėta įsteigti narkomanų gydymo centrą, bet tam atvirai pasipriešino miestelėnai, surinkta šimtai parašų, kad toks centras nebūtų įsteigtas.

Šis atvejis leidžia teigti, kad dalis mūsų visuomenės vengia narkomanų kaip viduramžiais buvo vengiama raupsuotųjų. Taigi užmirštama krikščioniškoji moralė – meilė artimui ar pagalba jam. Juk pagaliau reikia išmokyti gyventi ir sugyventi su žmonėmis, nusiritusiais į narkomanijos liūną.

Manytume, geriau žinoti, kad asmuo yra narkomanas ar narkotikų vartotojas, o nesislėpti už ligos paslapties. Beje, narkomanai labiausiai bijo viešumo, tai užtraukia aplinkinių baimę, pasmerkimą, atsiribojimą. Daugelis narkomanų, bijodami aplinkinių pasmerkimo, vengia gydytis ir dar labiau klimpsta į narkomanijos liūną.

Pavyzdžių ir argumentų, kad iki šiol nesame vieningi sprenddami įvairias narkomanijos ir su ja susijusias problemas, yra ir daugiau. Tačiau, apibendrinami pirmiau išdėstytus labai skirtingus faktus, atrandame jų vieną bendrą ašį: 1) dalis mūsų visuomenės yra labai pakanti narkomanijai ir nepakanti iš narkomanijos liūno mėginantiems išbristi žmonėms. Taigi iš čia išplaukia išvada: a) mus galėtų sujungti nepakanta narkomanijos reiškiniui ir b) pakanta, pagalba tiems žmonėms, kurie siekia atsakyti narkotikų vartojimo. Tai galėtų tapti vienu iš bendrų mūsų veiklos principų.

Kol kas lyg ir atvirkščiai: esame nepakantūs žmogui, asmeniui, tačiau pakantūs negatyviam reiškiniui.

2. Narkomanija valstybinių uždavinių kontekstu

Narkomanija grobia aukas ne itin atsižvelgdama į individo amžių, tautybę, religinius įsitikinimus, išsimokslinimą, profesiją ar socialinę ni-

šą, kurią jis užima visuomenėje. Suprantama, čia yra įvairiausių šio reiškinio niuansų. Todėl negalima jo suvulgarinti matuojant standartinio matu. Kiekvienas silpnas individas į narkomaniją randa savo kelią, jam labiausiai prieinamą ir tinkamą. Bet apskritai į narkotikų liūną labiau įsitraukia jauni žmonės, palyginti dvasiškai nestiprūs, neturintys reikiamos gyvenimo patirties, lengvai pažeidžiami, jautrūs ir smalsūs. Todėl būtina skirti jiems kuo daugiau dėmesio. Privalome išmokyti su jais dirbti, sugebėti tinkamai jauną žmogų paveikti, jautriai spręsti besiplečiantį (narkomanijos pagrindu) konfliktą tarp kartų. Išvada: būtina didinti teigiamą tėvų įtaką, jų auklėjamąjį įnašą į bendrąją narkomanijos prevenciją. Tačiau nebūkime naivuoliai: nepamirškime, jog reikia auklėti ir drausminti tuos tėvus, kurie nenori priimti atsakomybės, taikstydamiesi ar net patikaudami narkotikų invazijai ir agresijai, manydami, kad tuo išgelbėsia savo vaikus nuo nešlovės. Galima tik spėlioti, kad jų atžalos ateityje nesunkiai galės tapti „kvalifikuotais“ narkomanais arba „niekieno vaikais“. Tiesa, būna ir priešingai. Mūsų turima sociologinės apklausos medžiaga rodo, kad yra vaikinių ir merginų, kurie patys, pasikliaudami savo jėgomis, sėkmingai išsikapsto iš narkomanijos painiavos. Būtų gerai tokią teigiamą patirtį paviešinti ir paskleisti mokyklose. Deja, tai padaryti ne taip paprasta, nes reikia ne tik valios ir gerų norų, bet ir individo drąsos, gebėjimų, psichologinės artimųjų pagalbos, protingų „pašaliečių“ patarimų ir, ko gero, dar kažko daugiau. O „daugiau“ yra tai, kad gali iškilti ir tam tikrų kliuvinių: prisidengę tariamais žmogaus teisų „pažeidimo“ arba jo orumo „negerbimo“ teiginiais, kai kurie moralinių dogmų šalininkai gali pamėginti viską išpūsti ir įrodyti esą šitokio auklėjamojo darbo renginiuose, anot jų, „eksnarkomanų“ praeities gal nederėtų liesti, nepaisant to, ar tas asmuo buvo nepilnametis,

ar suaugęs. Tačiau, manome, jog tai ne pedagoginė smulkmena. Mūsų respondentai apklausos anketose pažymėjo: reikia daugiau susitikimų su buvusiais narkomanais.

Reikia užkirsti kelią nelegaliam narkotinių medžiagų platinimui. Narkomanija – liga, o narkomanai ne maži išdykėliai (nors kartais viskas ir prasideda nuo „nekaltų žolelių“ rūkymo), kurių potraukius būtų galima numalšinti švelniais raginimais ar pamokslavimais.

Be abejo, švelnumas šiuo atveju netgi labai reikalingas. Net 57,14 proc. specializuotos stovyklos „Atrask save“, skirtos jaunimui, linkusiam į narkomaniją (2002 m.), respondentų patarė turėti daugiau kantrybės dirbant su tais, kurie dar yra „įklimpę į balą ir negali iš jos išbristi“. Tačiau ypač reikia stiprinti šios srities įstatymų, Vyriausybės nutarimų galią, siekti likviduoti nelegalių narkotikų platinimo židinius, kovoti su narkotinių medžiagų kontrabanda ir t. t. Be visuomenės plačios paramos čia, aišku, negalima apsieiti. Kitais žodžiais, bendrų pastangų derinimas ir vienijimas – vienas iš svarbiausių uždavinių kovojant už švarią, sveiką Lietuvą.

Įsiklausykime į narkotikus vartojančiųjų nuomonę, atsakant į klausimą: „kaip turėtų elgtis mūsų valdžia su tokiu jaunimu, kuris yra įklimpęs į narkomanijos liūną?“ Svarbiausia, anot apklaustųjų:

1) plačiau įtraukti visą visuomenę į narkomanijos prevencijos darbą (33,33 proc.); 2) turėti daugiau kantrybės gydant narkomanus (29,16 proc.); 3) griežčiau pareikalauti, kad jaunas nedykinėtų, o mokytųsi. Sudaryti jam palankias sąlygas pratintis savo rankomis užsidirbti duoną (12,50 proc.) ir 4) iš tėvų reikalauti daugiau atsakomybės, kad jie geriau prižiūrėtų savo vaikus (8,33 proc.). Šitaip samprotavo 2002 metų eksperimentinės stovyklos „Bliūškis“ (skirtos sveikstantiems narkomanams) dalyviai, kurių dauguma, t. y. apie 70 proc., buvo nuo 18 iki 28 metų. Vadinasi, tai

jau ne vaikai ir ne paaugliai, o suaugusio žmogaus protą turintys subjektai. Ir bene būdingiausias atsakymų akcentas yra tas, kad patys narkomanai šaukiasi visuomenės pagalbos. Deja, mūsų visuomenė kartais jiems lieka kurčia.

3. Šeima – narkotikai – mokykla

Dėl objektyvių ir subjektyvių priežasčių mūsų visuomenėje yra susilpnėjusi auklėjamoji šeimos įtaka, o jaunimas tampa vis rafinuotesnis, todėl ir narkomanijos prevencija tolydžio komplikuojasi. To negalima ignoruoti. Todėl, manytume, reikėtų rekomenduoti (o gal net reikalauti), kad tėvai, mokykla bei atitinkamos visuomeninės ir valstybės instancijos nuolat ugdytų tokį į narkotikus linkusio jaunimo nusiėtikimą ir tokią poziciją, kad jis nuolat mąstytų ir konkrečiai žinotų apie liūdnius narkomanijos padarinius sveikatai, be to, rastų savyje jėgų pasmerkti nerūpestingo, lengvabūdiško gyvenimo modelį. Juk ir mūsų tyrimai rodo nenuginčijamą faktą: dauguma potencialių narkomanų pirmąjį žingsnį žengė mėgindami narkotikų „dėl mados“, „iš įdomumo“, „iš smalsumo“ arba siekdami „neatsilikti nuo draugų“, manė, kad „nebus nieko blogo“ ir pan. Štai, pavyzdžiui, tokios pradinės aplinkybės, kuromis mūsų stovyklos tiriamos moksleivės pamėgino narkotikų: 50 proc. – paragavo juokais, iš įdomumo; 10 proc. – pamėgino diskotekoje; 10 proc. – norėjo pasmalsauti; 10 proc. – pirtvertė draugai, atseit nebuvo galima nuo jų atsiginti, tik 10 proc. – patys, o 10 proc. nieko nepažymėjo apklausos lape. Taigi vienoms paspendė žabangas noras būti „linksmesnėmis“ diskotekoje, kitoms – paprastas smalsumas, trečioms – blogai suprastas draugiškumas ir t. t. Iš čia išvada, kad vykdant narkomanijos prevenciją būtina didinti pastangas skiepijant jaunimui psichologinį imunitetą nuo lengvabūdiš-

kumo, vėjaviaiškumo ir saugant jį nuo neapgalvotų žingsnių.

Priežasčių, dėl kurių pašliję santykiai šeimoje, yra gausybė. Čia jų nenagrinėjame, paminėsime vieną – gana dažnai tėvai ir vaikai nesidomi vieni kitais. Taigi pasireiškia tam tikras susvetimėjimas. Gal šiuo atveju kaltę būtų galima priskirti moderniškajai mūsų gyvenimo rutinai, pasikeitusioms sąlygoms, o svarbiausia – paties dabartinio jaunimo pakitusiam požiūriui į daugelį svarbių dalykų. Tarkime, jo elgsenoje yra ne tik daugiau grubumo bei rafinavimo, bet ir išlavėjusio skonio, kritinio mąstymo, arogancijos ir vulgaraus daugelio tikrovės reiškinių interpretavimo, pagrįsto egoistinėmis nuostatomis, be to, noro atsiriboti nuo kai kurių reiškinių pažinimo, jeigu tai mano esant nesvarbiu ir nuobodžiu dalyku. Štai per vieną sveikstančiųjų narkomanų stovyklos grupės „Bliūškis“ (2002 m.) atliktą sociologinę apklausą paaiškėjo, jog daugiau nei trečdalis respondentų nežinojo savo tėvų išsilavinimo, taip pat nežinojo ir nieko konkretaus negalėjo pasakyti, ar tėvai bendrauja su jų lankoma mokykla (apie 17 proc.), kadangi niekadose tuo nesidomėjo. Per apklausą Vilniaus globos namų mergaičių grupėje net 50 proc. respondenčių pripažino nieko konkrečiai nežinančios apie tokį bendravimą, o dvi dalyvės tiesiog arogantiškai pareiškė: „Darydavau viską, kad tėvai kuo mažiau bendrautų su mokykla“. Taigi kalti ne vien tėvai.

Vaikams pradėjus vartoti nelegalius narkotikus, tėvai dažniausiai ne iš karto apie tai sužino. Šis „pereinamasis nežinojimo laikotarpis“ įvairiose šeimose trunka labai nevienodai (mūsų sociologinių tyrimų duomenimis, nuo kelių mėnesių iki penkerių metų). Antai 2002 metų eksperimentinėje stovykloje „Bliūškis“ vienas vaikinys prisipažino, kad jo tėvai sužinoję tik „po metų, kai nuo perdozavimo turėjau dvi klinikinės mirtis“. Vadinasi, šitoks pavėlavimas gana pražūtingai atsiliepia visiems: pačiam nar-

komanui, šeimai, visuomenei ir valstybei. Todėl, žvelgiant šiuo aspektu, itin didelę reikšmę įgyja glaudus tėvų bendravimas su mokykla, ypač toji šio bendravimo sritis, kuri susijusi su socialinės atsakomybės ir sąmoningų dorovinių asmenybės ir visuomenės santykių formavimu, taip pat pasirengimu atsakyti už savo poelgius ir veiksmus, be to, gebėjimu atlikti pareigą ir prisiimti visuomenės sankcijas esant tam tikroms sąlygoms. Visa tai vadinama socialine atsakomybe.

4. Visuomenė ir narkomanijos stabdymas

Visuomenės vaidmuo įveikiant narkomaniją neabejotinas, tačiau mūsų visuomenę narkomanijos atžvilgiu santykiškai galima suskirstyti į tris kategorijas: a) labai pakančius narkotikams ir jų vartojimui. Šiai kategorijai priskirtini tie, kurie vartoja narkotikus, juos platina; b) abejingus narkotikams ir narkomanijai. Prie šios visuomenės dalies derėtų priskirti tuos, kurie nežino, nesidomi šia problema, kurie džiaugiasi, kad narkomanija aplenkė jų namus; c) nepakančius, tuos žmones, kurie visomis jėgomis iš visos širdies stengiasi, kad šis reiškinys išnyktų iš mūsų gyvenimo. Bėda ta, kad pakančių narkotikams ir narkomanijai mūsų visuomenėje vis daugiau. Todėl darbas su visuomene, visų valstybės institucijų, visuomenės informavimo priemonių, šeimos, mokyklos, Bažnyčios, kitų grandžių įtraukimas, siekiant įveikti narkomaniją, tampa būtinu. Beje, šiuo kontekstu galima paminėti, kad Rusijoje, Kazachstane, kur didžiulis narkomanijos protrūkis, yra įsteigtos net nacionalinės komisijos prie šalies prezidento, kurių uždavinys – kryptingas prevencinis darbas. Deja, pas mus yra kitaip. Komisija, kuri veikia prie Vyriausybės ir kurios vadovas yra sveikatos apsaugos ministras, pati kelia sau uždavinius, pati save finansuoja, pati sau atsiskaito, pati save kontroliuoja.

5. Asmens pozicija – esminis veiksnys siekiant įveikti narkomaniją

Neabejotina, kad siekiant įveikti narkomaniją, svarbiausia yra paties asmens pozicija. Yra žmonių, kuriems narkotikai – didelis gyvenimo malonumas. Vienas narkomanas per apklausą teigė: „kaifavimas“ tapo didžiausiu mano gyvenimo tikslu, siekiu ir malonumu“. Taigi daug kas priklauso nuo asmens požiūrio į narkomanijos reiškinį. Narkotikų ar kitokių kvaišalų vartojimą daugelis traktuoja *pirmiausia* ne kaip ligą (nes liga atsiranda tik tam tikru etapu ilgiau pavartojus narkotikų ir priklausomai nuo jų rūšies). Todėl pakankamai pagrįsta narkomaniją traktuoti pirmiausiai kaip nusikaltimą sau ir visuomenei.

Dabar dažnai galima išgirsti, jog narkotikai ardo žmogaus kūną ir sielą, nualina jo dvasines jėgas, paverčia invalidu, žodžiu – sukelia asmenybės griūtį, kartu nulemia jos likimą. Taip yra iš tikrųjų. Tačiau šitaip aprioriškai tvirtinti būtų neteisinga. Tuo teko įsitikinti atliekant sociologines apklausas keletose eksperimentinių stovyklų, kuriose dalyvavo dešimtys sveikstančiųjų ir „stabilių“ narkomanų. Jų klausėme: „Ar save laikai narkomanijos sugadintu žmogumi?“ Buvo atsakyta taip:

- a) „Iš tikrųjų aš toks (-ia) ir esu“ (50 proc., 10 proc.),
- b) „Nedrįščiau taip savęs apibūdinti, nes neturiu tam pagrindo“ (70 proc.),
- c) „Galimas dalykas, kad narkomano charakteristikos dalelė manyje kol kas slypi“ (50 proc., 20 proc.).

Be to, merginų grupėje teirautasi: „Ar pavartojus narkotikų Tavęs neapima beprasmiškumo jausmas, baimė, nenoras gyventi?“. Šiuo atveju buvo vadovautasi gana neretais mūsų

dienų faktais, jog esama palyginti nemažai narkomanų savižudybių. Respondenčių atsakymai:

- a) „būna momentų, kai iš kažkur atsiranda tokių minčių, bet labai retai“ (30 proc.),
- b) „pasitaiko gana dažnai“ (20 proc.),
- c) „pasitaiko labai dažnai“ (10 proc.),
- d) „būna kiekvieną dieną“ (10 proc.),
- e) „labai dažnai ateina noras negyventi“ (10 proc.),
- f) „tokių dalykų dar nebuvo, man nėra pasitaikę“ (20 proc.).

Taigi atsakymai kelia nerimą. Ko gero, jie gali pranašauti gresiančią katastrofą. Reikėtų į juos kuo skubiau reaguoti.

Antra vertus, mergaitės nesutiko su standartiniuostata apie asmenybės griūtį ir „žlungančio nuo narkotikų žmogaus“ dalia: „nedrįščiau taip savęs apibūdinti, nes neturiu tam pagrindo“. Svarbiausia – iš atsakymų matoma optimistinė gyvenimo gaida.

Atsakydamos į apklausos anketos klausimus, respondentės pažymėjo, kad norėtų atei tyje būti geros motinos, socialinės darbuotojos, pilietės, kirpėjos, policininkės, teisininkės... Taigi šios merginos dar yra tolokai nuo tos ribos, ties kuria jau prasideda žmogaus tam tikro dvasinio skurdo ir asmenybės menkumo problema. Nė viena mergina nenorėtų pulti į narkomanijos purvyną, stengiasi išlaikyti savo asmens orumą. Ir šitai vyksta tokiomis aplinkybėmis, kai daugelis tų mergaičių išgyvena vidinį konfliktą (apie dažnai užplūstantį jų „nenorą gyventi“ kalbėta). Narkotikų veikiamos, jos išgyvena, blaškosi, patiria dvasinį diskomfortą.

Žinoma, tuo pernelyg nereikia stebėtis; būtent tuo gal pasireiškia ir sudėtingas bei prieštaringas jaunos asmenybės brendimo procesas, kuriam visi privalome padėti.

6. Bendrų pastangų vienijimas: veikimo principai, metodai ir priemonės

Apibendrinant pasakytina, kad narkomanijos grėsmės įvertinimas – labai plati ir daugialypė problema, jos išspręsti neįmanoma be visokeriopų pastangų suvienijimo, nes tai jau yra objektyvi būtinybė.

Taigi, mąstant apie tokį veiksmų, jėgų, išteklių ir pastangų sutelkimą, savaime kyla klausimas: kokie yra šito vienijimosi principai?

Pirma. Minėjome pakantos ir nepakantos narkotikams santykį šiandienėje visuomenėje. Tarp šių visiškai priešingų tendencijų vyksta nepaliaujama kova. Tad reikia bendromis pajėgomis (šeimos, mokyklos, Bažnyčios, savivaldybių, sveikatos apsaugos sistemos, policijos, teismų, valstybės kontrolės, prekybos įstaigų, pramogų organizavimu ir t. t.) **diegti ir stiprinti nepakantos nelegaliems narkotikams ir narkomanijai apskritai pradus.** Tai – principas.

Antra. Visokeriopai palaikyti tuos, kurie pasisako prieš nelegalių narkotinių medžiagų vartojimą. Būtina plėsti antinarkomanijos propagandą. Šis rėmimas pirmiausia turėtų reikštis ypač savo psichologine ir moraline prasme. Tai – **antinarkomanijos tendencijų rėmimo principas.**

Trečia. Daugeliui vartojančiųjų sunku atsakyti narkotinių kvaišalų. Juo labiau, jeigu esi išjuokiamas, pašiepiamas, į tave žvelgiama įtariai, su nepasitikėjimu. Visa tai dar labiau izoliuotų nuo visuomenės. Todėl būtina tolerancija ir tinkamai pagarbus požiūris į tokius liginčius. Tuo kaip tik turėtų pasireikšti mūsų visuomenės jautrumas, humaniškumas, kaip grubumo ir kietaširdiškumo antipodai. Tai reikštų **bandančių atsakyti narkotikų tolerancijos principo diegimą.**

Ketvirta. Narkomanija – sunki, medikų teigimu, chroniška liga, kurią gydyti privalo ieš-

koti įvairių būdų. Svarbu, kad jie būtų kuo patikimesni. Deja, visuotinio patikimumo neturime. Taigi reikia ieškoti, eksperimentuoti. Pastaruoju metu taikomos vis originalesnės ir įdomesnės darbo su narkomanais formos: konsultaciniai punktai tėvams, reabilitacijos centrai jaunimui, vasaros eksperimentinės stovyklos, susitikimai su specialistais, darbo veiklos siejimas su poilsiu, sąjūdis „Mokykla be narkotikų“, kraštotyrinės medžiagos rinkimas ir pan. Antai 2002 m. Švietimo ir mokslo ministerijos iniciatyva organizuota pirmoji mobilioji daugiadienė stovykla „Plaustas“, „Bliūškis“, skirta sveikstantiems narkomanams. Šį principą galėtume pavadinti taip: **gydymo būdų įvairovės ir naujų perspektyvių metodų diegimo principas kovojant su narkomanija.**

Penkta. Kodėl paskiri visuomenės nariai pasuka nusikalstamu keliu, kokios vidinės priežastys? Mūsų nuomone, tapimo nusikaltėliu vidinės versmės taikliai atskleidžia žinomas Lietuvos edukologas L. Jovaiša. Straipsnyje „Psichologiniai nusikaltimo formavimosi bruožai“ jis rašo: „Nusikaltėlio tapimo procese svarbiausias vaidmuo tenka motyvacijai. Pagrindinis nusikaltimo motyvacijos bruožas yra tas, kad visuomeninio gyvenimo normos ir įstatymai netenka asmenybės elgesį reguliuojančios galios. Asmenybė laipsniškai įsisavina antvisuomeninę motyvaciją, neutralizuodama delikventinių elgesį. Neutralizacijos rezultatas pasireiškia pirmiausia tuo, kad išsiplečia neatsakingumo sfera. Atsakingumo sumažėjimui įtakos turi ir kai kurie įstatymai, numatantys įvairias bausmes lengvinančias aplinkybes“ [5, p. 206]. Štai čia ir pasireiškia teisingos žmogaus pažiūros į savo teises ir pareigas suderinamumo reikalingumas. Pažymėtina, kad linkęs į narkotikus jaunimas dažnai nesugeba tinkamai derinti šių dviejų dalykų. Taigi ir dirbant prevencinį darbą su žmonėmis negalima vien absoliutinti jų turimų teisių, visiškai nematant ir neprimenant

jems tenkančių pareigų. Tai, mūsų supratimu, ir yra **individo teisių ir pareigų vienvės pripažinimo ir skatinimo principas**. Ne paslaptis, jog vis labiau įsitvirtina požiūris, kad asmuo su savimi gali daryti ką nori (atseit, tai esanti jo teisė). Tačiau kai narkomanas tampa ligoniu, kažkodėl jį gydyti – visuomenės priedermė. Ir ne be pagrindo juokaujama, kad narkomanai – maloniausiai gyvenanti visuomenės dalis: iš pradžių jie mėgaujasi narkotikais, pasakui baltomis ligoninės paklodėmis, nemokamai gauna maisto ir gydomi.

Šešta. Įgyvendinant narkomanijos prevenciją pasitaiko įvairiausių situacijų. Kartais neįmanoma apsiriboti švelniomis įtikinėjimo priemonėmis. Būna įvairių ekscesų, nusikalti-

mų, įvykių, kurių tiesioginiai kaltininkai – kvaišalų vartotojai. Vadinasi, yra ir patraukiamo baudžiamojo atsakomybės tikimybė. O kiekviena bausmė – tai jau tam tikra prievartos forma, sankcionuota pačios visuomenės. Ir tokia prievarta yra tikrai galima, jeigu to individas nusipelno. Juk visuomenė turi teisę ginti save, savo narius nuo tų, kurie jai kenkia. Svarbu, kad tuo nebūtų piktnaudžiaujama. Šį principą būtų tikslinga pavadinti **galimos prievartos narkomanams taikymo pagrįstumo principas**. Jis galėtų būti taikytinas ir asmenims, vengiantiems gydytis.

Esame įsitikinę, kad šių principų laikymasis gali padėti užtikrinti ilgalaikę sisteminę ir kompleksinę narkomanijos prevenciją.

LITERATŪRA

1. Nazelskis E. Narkomanija – grėsmė nacionaliniam saugumui // Narkomanija – grėsmė nacionaliniam saugumui. Respublikinės konferencijos medžiaga. Lietuvos mokslų akademija, Lietuvos Žinijos draugija, Vilniaus pedagoginio universiteto Socialinės pedagogikos katedra. Vilnius, 2002. P. 10.
2. Berestov A. Grech možno pobeditj // Narkomanija: grech ili bolezni. Moskva, 2002. P. 193.

3. Lietuvos Respublikos narkologinės priežiūros įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 30-711.
4. Kaip įveikti alkoholio ir narkotikų problemas (vadovėlis gydytojams, medicinos seserims, socialinėms darbuotojoms). World Health organization. Vilniaus narkologijos centras. Vilnius. 1994. P. 100, 101.
5. Jovaiša L. Psichologiniai nusikaltimo formavimosi bruožai // Ugdymo mokslas ir praktika (Analitinių straipsnių monografija). Vilnius: Agora, 2001. P. 206.

CONSOLIDATION OF STATE AUTHORITIES, SOCIETY AND INDIVIDUALS ON DRUG PREVENTION

Eugenijus Nazelskis

Summary

The aim of this article is to show the necessity of integrated efforts of the state, society and a person in order to overcome the increase of drug using in the country, especially among young people. So on the basis of numbers and facts, the analysis of the present situation has been done. The investigation shows

that drug using is increasing rapidly and attempts to stabilize it have failed. On the basis of this situation the another draws the presumption which could be the background for prevention and stabilization of the situation in the country. In the author's opinion this presumption could become a part of strategic goals of

the state policy in overcoming the drug using. Five presumptions have been excluded. All of them are related to the necessity to change the outlook of the state, society and a person towards drug using and its distribution. In the article a lot of attention is devoted to the role of society in the process of stabilization of drug using. On the basis of empiric data obstacles and barriers for successful prevention and arousing threat are shown. Critical opinion on the activities of the government and other institutions is given concerning the process of overcoming drug using. Reasons are given for the facts that efforts to overcome drug using by different institutions are not coordinated and have a lot of shortcomings as well as lack of scientific background. In the article principles are presented which could serve as a basis for prevention strategy of drug using and state policy in stabilization and overcoming drug using. There are six principles:

1. Development of intolerance against illegal drug distribution and drug using in general.
2. Support of antidrug tendencies (necessity to

increase antidrug propaganda and support for those who dare speak against drug using).

3. Tolerance and respect for those who try to refuse drug using (patients).
4. Different ways of treatment and implementation of new methods in drug treatment.
5. Recognition and development of individual's rights and duties (meaning that in the process of prevention not only rights of drug user but also duties should be recognised).
6. Principle of applying (which could be applied to people avoiding treatment).

In the author's opinion the application of all principles mentioned above could ensure long-term complex prevention work.

The article is written using theoretical and empirical methods of investigation:

a) analysis of scientific resources, international and national legislation, b) questionnaire answers by drugusers, c) information from interviewing drugusers and their relatives, synthesis data evolution.

Gauta 2003 03 15

Priimta 2004 02 10